

Verkenning Rijnland

Het toeval wil dat ik aan twee vragen tegelijkertijd werk die elkaars tegendeel zijn. De eerste is hoe kun je een actueel militair landschap demilitariseren met behoud van verhalen/leestekens. De tweede vraag: hoe kun je leestekens herstellen in een al eeuwen lang gedemilitariseerde zone. Kun je de tweede vraag opvatten als een opnieuw militariseren? Misschien wel op een bepaalde manier. In het 'kritisch tourism' is al vaker opgemerkt dat de militair en toerist iets van elkaar weg hebben. Beide bezetten tijdelijk een gebied dat ze niet kennen, nemen eigen apparatuur en voedsel mee, bewegen zich zelfstandig, los van de aanwezige sociale structuren. Een groot verschil tussen een oud(erwets) militair landschap en een recent militair landschap is dat vroeger het landschap vooral leidend was in de verdediging, en de verdediging zich duidelijk toonde aan de vijand. Massieve kastelen, stevige schansen, muren, torens, in het buitenland op bergtoppen, of in Nederland dicht aan de grote rivieren. Zeker sinds de eerste wereldoorlog is het echter vooral niet gezien worden, in de tweede wereldoorlog werden vliegvelden gebouwd in natuurlijk landschap alsof het landelijk gelegen dorpjes waren en de landingsbanen akkers of weides. Die strategie werd in de koude oorlog geperfectioneerd in combinatie met geheimhouding door misleiding, ook van de eigen bevolking.

Ik zag een afbeelding van een 17e eeuwse kaart van het gebied en was aangenaam verrast door alle activiteit in het landschap dat dat daarop is afgebeeld. Aangenaam omdat het duidelijk maakt dat het uiteindelijk in ons land altijd gaat om cultuurlandschap: onze bezigheden in het landschap vormen ons landschap. Het landschap is beeld van onze relatie met het landschap.

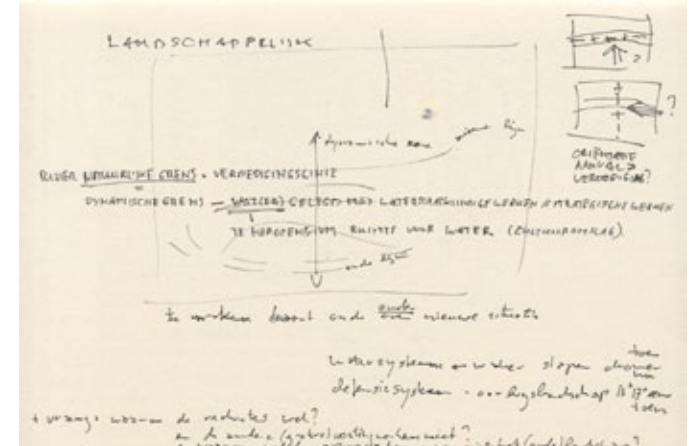
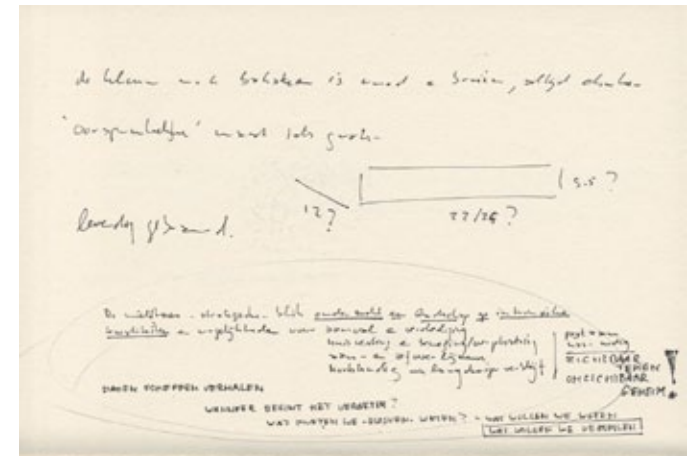

Stand op het pleintje in Schenkenschanz lees ik bord na bord, ik kan me nauwelijks meer concentreren op alle teksten. En dan slaat het uurwerk van de kerktoren, amechtig en krakend. Ineens ben ik even terug in de tijd. Stilte. Ik kijk rond en denk dat dit buurtschap zo mooi, en zo bijzonder is gelegen, maar ook een buurtschap duidelijk vechtend om eigen identiteit nu het niet langer een levende boerengemeenschap in rivierenland is. Is het nog een gemeenschap?

De kaart liet me ook meteen zien dat het nieuwe landschap duidelijk verschilt van het oude landschap. De rivier is verlegd, de verkaveling is veranderd, het gebruik is anders. Het lijkt me belangrijk om de oude kaart en de nieuwe kaart transparant over elkaar heen te leggen en de beelden met elkaar te vergelijken op landschapsinrichting en gebruik. Concentrerend op overeenkomsten en op verschillen van het militaire landschap en het toeristische landschap.

Is verdwijnen een vorm van camouflage? In de toelichtende studie naar de redoutes wordt ons verteld dat het mogelijk een schijnbaar verdwijnen is, Een toenmalig instrument voor de verdediging, het waterbeheer, zou nog (vrijwel) intact zijn. In dat geval zou het opnieuw aanwezig stellen van de redoutes aan moeten grijpen op het waterbeheer. Maar, het waterbeheer wijst ons vooral op de landschappelijke kwaliteiten, niet op het politieke verleden. In hoeverre speelt dat politieke verleden nog een rol in onze tijd? Wat waren de thema's van de strijd? Religie, handel, macht. Daden scheppen verhalen. Wanneer begint het vergeten? Uiteraard is een landschap, relatief traag veranderend, lang de toegang tot oude verhalen. Het landschap als extern geheugen van een cultuur. Wat moeten we blijven weten? Wat willen we weten? Is het reëel om te verwachten dat mensen -toeristen en bewoners- zich zouden interesseren voor

die politieke geschiedenis, of alleen als er romantisch wapengekletter voor getoverd wordt, wapengekletter dat geen pijn meer kan doen, gereduceerd is tot een spannende film die je op pauze kunt zetten om chips en limonade bij te vullen? Oftewel: wat willen we de mensen vertellen via de (terugkeer) van de redoutes, en hoe?

Een andere benadering is te focussen op de rivier als verbinding (met zee en achterland), en als barrière. Wat eenmaal grens en bewaking was (= rivier en stelsel van forten en redoutes), is nu een landschap waarin natuur en waterveiligheid bewaakt worden. De redoute/ronduit is dan opnieuw een plek van waaruit een waakzame blik op het landschap gericht kan worden (waterbeheer), en van waaruit verkenningstocht in de nabije flora en fauna gehouden kunnen worden. De transformatie is dan compleet: ooit waren de redoutes tekens van een 'onzekere' macht, punten van waakzaamheid op een lijn in het land, in feite geregeerd door angst, nu worden het dan tekens van verlangen naar tijdelijk één zijn met een bijzonder landschap.

Passend bij de observatie dat het militaire landschap is verschoven van zichtbaar naar onzichtbaar, is dat een redoute zoals die in de studie wordt opgeroepen, een stenen gebouw van drie verdiepingen binnen een aarden omwalling, toen duidelijk zichtbaar was in een open landschap, maar een reconstructie daarvan nu vrijwel onzichtbaar op zou gaan in het landschap. Er staan veel lijnstukken van hoge bomen in het gebied, hier en daar fabrieken maar ook boerderijen die vele malen groter zijn dan een schans toen was, laat staan een redoute. Verder is er een grote concurrentie aan verticalen, brugpijlers, hoogspanningsmasten, windturbines. Het is met moeite dat de kerktorentjes je ruimtelijk helpen bij de plaatsbepaling, steeds zijn ze verdwenen in de zetstukken van dit niet meer zo open rivierenland.

Als we zichtbare bakens in het landschap willen maken dan denk ik dat routes en bijzondere eigenschappen van het bakens van groot belang zijn. De (nieuwe) routes tussen de (nieuwe) bakens voeren de bezoekers dieper het land in dan nu mogelijk is. Als die bakens glinsteren in de zon, signalen uitzenden, ons oproepen, dan kunnen ze mogelijk concurreren met de bestaande verticalen en oplichten tussen de blokvormige coulissen. Ik zou willen pleiten om extra aandacht te geven aan de routing en dan vooral ook te denken aan water'wegen'.

Wanneer je dan aankomt bij de redoute blijkt het een omwalling naar 17e reeuwse stijl die een veilige plek maakt waarin een aangenaam simpel bouwwerk de reiziger wacht. Volledig autarkisch en klaar om mee te bewegen met het water. 's Nachts licht een wand op, een groot touchscreen dat toegang biedt tot een serie films over de oorlogen en de natuur, over water en politiek, met ruimte voor eigen observaties van de toerist die daarmee zichtbaar deelnemer wordt aan het landschap dat hij/zij bezoekt.

Jeroen van Westen

